

BODNÁROVA MONOGRAFIA O SÚČASNEJ ZÁPADNEJ FILOZOFII

Kniha Jána Bodnára *Od realizmu k iracionalizmu* (vydalo VPL, Bratislava 1966) nadväzuje problémovo a metodologicky na jeho predchádzajúcu monografiu *O súčasnej filozofii v USA* (1956) a početné časopisecké a sborníkové štúdie o súčasnej západoeurópskej filozofii. V istom zmysle je preto táto práca sumovaním doterajších autorových výskumov tejto problematiky a zhrnutím už čiastočne rozpracovaných problémov: aby to, čo autor v posledných rokoch o týchto otázkach povedal — čo však v izolovanosti zostáva náčrtom a torzom — nadobudlo po prepracovaní a doplnení novými poznatkami charakter systematického výkladu a komplexnej informácie o základných prúdoch, významných postavách a problémoch západnej filozofie.

Jedným zo znakov predchádzajúceho vývinu marxistickej filozofie bolo jej autarkické uzavretie sa do seba a izolácia od celku svetového filozofického diania. Marxistickej filozofia, ktorá pri svojom vzniku predstavovala snahu o syntézu a totalizáciu vedenia svojej doby, podľahla v dogmatickom období sebaklamu, že sa v nej jednorazove odhalila pravda a že sa tým zrušila dialektika rôznych filozofických prúdov a pozícií ako nevyhnutných momentov uskutočňovania pohybu a pokroku vo filozofii. Svet problémov a náhľadov, pojmov a princípov, metódy bádania a poznatky nimi získané, ktoré vznikali a rozvíjali sa mimo marxizmu, sa apriórne odmietali ako falošné a upiera sa im možnosť participovať na ďalšom teoretickom pokroku filozofie.

Robilo sa to najmä pod paušálnym a abstraktne rámcovým titulom odmietania

idealizmu, s ktorým sa mechanicky sto-tožňovala západná filozofia a ktorý sa považoval nielen za teoretický nezmysel, ale priamo za sociálno-politickú nástrahu. Bodnárova kniha *Od realizmu k iracionalizmu* je výrazom nového, v posledných rokoch u nás už prevládajúceho trendu, ktorý sa zbavuje fetišizácie a voluntaristického výkladu filozofie z druhého brehu a snaží sa o seriózny a chápajúci prístup k nej. Javí sa to principiálne v zmene metodologických úvah a v novej interpretácii tézy o boji materializmu s idealizmom, ktorým sa venuje autor v prvej kapitole svojej práce.

Bodnár vychádza zo širšieho historického chápania protikladu materializmu a idealizmu a nastoľuje požiadavku sledovania jeho skutočných konkrétnych foriem. V tomto zmysle javí sa mu nevyhnutným aj nové hodnotenie súčasného idealizmu a materializmu, a to najmä pod zorným uhlom vyhmatávania ich spoločných problémov, ich skutočných i možných spojitostí a opozícií. Oproti starej predstave lineárneho úpadku idealizmu po vzniku marxizmu stavia Bodnár názor, že moderný idealizmus — zďaleka nie útvar monolitný a nederivovaný — prejavuje veľkú životaschopnosť a adaptabilitu na všetky závažné problémy nášho storočia, ako sú: rozvoj modernej vedy, priemyslu, techniky, zmeny spoločensko-politické a civilizáčnne a im zodpovedajúce zmeny svetonázorové a axiologické.

Tieto skutočnosti vplývali, podľa autora, pozitívne na poznatkovú hodnotu moderného idealizmu a predovšetkým na iniciatívnosť v objavovaní problémov a v hľadanií diferencovaných metód na ich rieše-

nie. Tradične idealistickú filozofiu, špekulatívnu metafyziku i empirický subjektivismus pokladá Bodnár za vec minulosti; iniciatíva a projekty mnohých prúdov súčasnej idealistickej filozofie sú naopak prameňmi podnetov a inšpirácie aj pre ďalší vývin modernej materialistickej filozofie. Bodnár si stavia za úlohu stopovať tieto podnety a nové skutočnosti v rôznych prúdoch a podobách západnej filozofie — od realistického hnutia až po náboženskú filozofiu.

Pravda, takéto podujatie je veľmi náročné, najmä ak si autor nevymedzí celkom jasne, o akú prácu mu ide (historicko-filozofickú, kriticko-aktualizačnú, analytickú, informačnú), a čo z rozsiahleho a teoreticky diferencovaného materiálu predstavuje naozaj to „filozoficky“ najzávažnejšie. Potom sa môže stať, že čitateľ objaví istú diskrepanciu medzi autorovým zámerom a výsledkami knihy. Objaví to najmä v nerovnorodosti jednotlivých kapitol, v nerovnakej úrovni analýz jednotlivých smerov, postáv a problémov, v neúmernej proporcionalite spracovania rovnako dôležitých problémov (napr. široko založená analýza Whiteheada, ale pomerne málo obsažná analýza Husserla) a konečne v občasnej substitúcii rozboru problémov generalizáciami a opisnou skratkou.

Určitú nejasnosť, najmä ak máme na mysli u nás fixovaný výklad pojmu iracionalizmus, môže vzbudiť i sám názov knihy, nutkajúci k apriórnej predstave, že kniha kreslí pohyb filozofie od polôh realistických (a teda správnejších) k polohám úpadkovým a mystickým. Toto je, prirodzene, v rozpore so základným metodologickým postojom autora i s diferencovaným chápaním iracionalistických a realistických prejavov v modernej filozofii (napr. celá kapitola o existencializme, passus o Bergsonovi, v rámci tzv. realistickej filozofie špecifikácia Losského filozofie). Jednako sa nazdávam, že obsahu i spôsobu spracovania knihy by bol lepšie zodpovedal jej podtitul *Zo súčasnej západnej filozofie*. Ex definitione by totiž

dovoľoval väčšiu voľnosť vo výbere a traktovaní problémov, v členení prúdov a zaradení postáv.

Tým sa dostávame aj k otázke vymedzenia termínu súčasná filozofia. Bodnár ho používa ako synonymum pre filozofiu 20. storočia, i keď medzník k jej nástupu vidí už v myšlienkovom rozklade tradičných i klasických systémov, ako prebiehal v 2. polovici minulého storočia. Preto sa v knihe vyskytujú i mená a smery, ktoré patria skôr k predchodcom súčasnej filozofie, než k jej aktuálnym reprezentantom (napr. Bergson, James, Nietzsche, Scheler, Külpe, Hartmann). Z hľadiska vývinu a pre postihnutie kontinuity a diskontinuity súčasnej a nedávno minulej filozofie je to iste veľmi inštruktívne. No v tejto súvislosti by bolo osožilo ešte organickejšie využiť mnohé analýzy staršej filozofie na ilustráciu imanentného pohybu filozofickej problematiky (napr. analýzu Bergsona na zvýraznenie jeho vplyvu jednak na Whiteheada, jednak na existencializmus atď.).

Príkladov na kontinuitu a kritické prekonávanie a prenikanie prúdov z konca storočia so súčasnou filozofiou je vôbec veľmi mnoho (tak ako figuruje Kierkegaard v rade predchodcov existencializmu, mohol figurovať i Nietzsche a Scheler, kým Husserlov racionalistický transcendentálny patrí sem iba čiastočne atď., atď.). Bodnárovi, pravda, nejde o chronologický plynulý výklad filozofie, ale skôr o typologické utriedenie súčasných prúdov, pri ktorom nemusí prihliadať na konkrétne časové primárnosti či následnosti jednotlivých systémov. Jednako sa, podľa môjho náhľadu, niektoré postavy vzpierajú jednoznačnému zaradeniu (opäť napr. Bergson do kapitoly o filozofii života, v ktorej pramení napr. nemecký fašizmus, ku ktorému by naopak bolo možné vzťahovať i niektoré dôsledky Heideggerovej filozofie atď.). Túto viacznačnosť Bodnár pekne postihuje pri zaradovaní Russella, ktorý inklinuje ako vedec k filozofii vedy a ako filozof má mnohé styčné body s realistickou filozofiou.

Uvedomujem si, že spomínané úskalia súvisia s náročnosťou samej témy a predovšetkým s faktom, že kniha vznikala formou priradenia samostatne vypracovaných kapitol a profilov. To však nijako neznamena, že ako celok neotvára bohatý pohľad na súčasnú svetovú filozofiu. Bodnár má nesporne zásluhu na sprostredkovaní systematicky zhromaždených dôležitých poznatkov o tejto filozofii našej verejnosti. Aj keď proti jeho koncepcii, rozborom i hodnoteniam možno mať výhradu, skutočnosť, že je tu konkrétne dielo poučujúce na základe autentického štúdia o filozofickom dianí u našich ideologických protivníkov, je fakt pozitívny a inštruktívny. Chce byť súčasne i stimulom v ďalšom rozvíjaní našej vlastnej filozofie. Z logiky Bodnárovej knihy priamo táto tendencia vyplýva. Najlepšie sa mu ju darí ukázať v centrálnych a teoreticky prepracovaných kapitolách o realistickom hnutí (kap. II) a filozofii existencie (kap. III). V realistickom hnutí vidí Bodnár jeden z hlavných a najpozoruhodnejších pohybov vo vývine novšej nemarxistickej filozofie, viac alebo menej poznačený vedeckými a materialistickými hľadiskami. Najlepší predstavitelia realizmu (Whitehead, Moore, Sellars, Santayana) sa podľa Bodnára tvorivo inšpirujú vedou, no súčasne bojujú proti triešteniu a zjednotraňovaniu filozofického poznania, ku ktorému dochádza pod náporom vzrastajúcej špecializácie vo vedách, a najmä tam, kde sa filozofia nahrádza vedou.

Tieto argumenty vyzdvihuje najmä na okraj tzv. filozofie vedy (kap. IV), ktorá problém zvedčenia filozofie vidí v premene filozofie na logiku, teóriu vedy alebo sémantiku. Bodnár síce v svoj neprospech pripúšťa, že ten, kto nedisponuje špecifickou logickou a sémantickou prípravou, môže ťažko meritórne zhodnotiť, čo priniesol kladné novopozitivismus do teoretického myslenia. No pokiaľ ide o filozofiu, argumentuje správne, že filozofia vedy je vlastne špecifickou časťou filozofie, a ak zovšeobecňuje svoje hľadisko, vedie

k redukcii predmetu a metód filozofie.

V tejto súvislosti sa medzi riadkami Bodnárovej knihy opätovne nadhadzuje vážna otázka modernej filozofie, ktorá je priamo východisková v marxistickej filozofii. Ide o otázku nevyhnutného spojenectva filozofie s vedou bez redukcionistických dôsledkov pre filozofiu. Isté likvidátorské tendencie voči filozofii, ktoré sa v marxistickej filozofii minulého obdobia objavili, súviseli nesporne nielen s ekonomicko-sociologickým zjednodušením, ale aj s pozitivisticko-scientistickým zúžením predmetu a postupov vo filozofii. Preto sa na súčasnom obnovovaní filozofických predpokladov dialektikomaterialistickej filozofie môže — paradoxne — podieľať napr. i fenomenologicko-existenciálna kritika tzv. vedeckej filozofie. A tak nie náhodou Bodnár venuje predstaviteľom existencializmu veľkú pozornosť. Rozbory Heideggerovho, Sartreovho, Jaspersovho, Marcelovho filozofického stanoviska stoja, čo sa týka obsiahlosti a prepracovanosti hneď za kapitolami o Whiteheadovi a Russellovi. Bez ťažkosti možno vybadať, že práve v týchto postavách vidí Bodnár — napriek kritickému odmietaniu celku ich filozofie — hybné zdroje súčasnej západnej filozofie i najzaslúženejších partnerov na dialóg s marxistickou filozofiou.

Posledné dve kapitoly (Filozofia života a Náboženská filozofia) patria iba k akýmisi doplnkom situačného obrazu a diferencovanosti myslenia vo filozofii 20. storočia na Západe. Autor sám ich v úvode chápe ako také, i keď ich čiastočne sám ochudobnil o rozbor niektorých originálnych a významných postáv, ako je napr. v náboženskej filozofii Teilhard de Chardin.

Štúdium a interpretácia západnej filozofie, najmä pre istú cezúru, ku ktorej v nej u nás došlo, nie je vec ľahká. Dúfame, že autor, keď už sa udomácnil v týchto problémoch, bude v ich rozpracúvaní na ošoh našej vlastnej filozofie ďalej pokračovať.

Elena Városová